

баних книжок, їхнього формату, назви, року й місця видання, кількості томів і волюмінів (випусків періодичних видань) і ціни. Указувалася наявність оправи, бо неоправлені книжки коштували набагато дешевше. Тричі облікована книга (інвентар з порядковим номером, тематичний каталог і каталог-довідник) позначалася додатково книжковим знаком “Ex libris” та печаткою капітули. Ці рекомендації опиралися на досвід, який існував у деяких галицьких монастирях XVIII–XIX століть. Бібліотечна справа розглядається в грамоті як один із шляхів зміцнення віри та повноцінного виконання духовних обов’язків [6, с.123–126].

Таким чином, дійова участь галицьких монастирів і чернечих об’єднань у суспільно-історичних процесах XVI–XIX ст. відіграла важливу роль в історії етноконсолідації українського населення краю. Культура галицьких монастирів синтезувала впливи східного й західного християнства, не втративши при цьому своєї самобутності. Одним із найважливіших факторів збереження й поширення національної культури стала видавнича місія монастирів. Її багатогранний характер, наближеність до актуальних потреб освітньо-виховної роботи, професійність та високий художній рівень оздоблення книжок сприяли духовному збагаченню суспільства, упроваджували новий світогляд, доповнювали місцевий досвід досягненнями європейської науки, культури й мистецтва.

1. Огієнко І. І. Історія українського друкарства. – Репринтне видання / І. І. Огієнко. – К. : Либідь, 1994. – 445 с.
2. Першодрукар Іван Федоров та його послідовники на Україні (XVI – перша половина XVII ст.) : зб. документів. – К. : Наукова думка, 1975. – 342 с.
3. Мицько І. Святоуспенська Лавра в Уневі / І. Мицько. – Львів : Свічадо, 1998. – 328 с.
4. Запаско Я. Пам’ятки книжкового мистецтва : каталог стародруків, виданих на Україні : у 2 кн. / Я. Запаско, Я. Ісаєвич. – Львів : Вища школа, 1981. – Кн. I : 1574–1700. – 130 с.
5. Степовик Д. В. Леонтій Тарасевич і українське мистецтво барокко / Д. Степовик. – К. : Наукова думка, 1986. – 235 с.
6. Чуйко О. Культура монастирів Галичини XVI–XIX століть / О. Чуйко. – Івано-Франківськ : Гостинець, 2010. – 182 с.

В статье раскрываются отдельные аспекты книгоиздательской и библиотечной деятельности греко-католической церкви на Прикарпатье. Подчеркнуто, что начало книгоиздания в крае связано с деятельностью монастырских центров и поддержкой церковных иерархов. Отмечена важность создания митрополитом Андреем Шептицким первой церковной библиотеки в Станиславе.

Ключевые слова: книгоиздательское дело, библиотека, монастырь, сакральная культура, духовный центр.

In the article some aspects of book publishing and library activities of the Greek Catholic Church in Carpathian region. It is emphasized that began publishing in the region linked to the activities of the monastic centers and support the church hierarchs. The importance of creating the Metropolitan Andrey Sheptytsky first church library in Stanislau.

Key words: book publishing, library, monastery, sacred culture, the spiritual center.

УДК 712 (477.84)

ББК 85.110.5

Лідія Квич

АНСАМБЛЬ МАРІЙСЬКОГО ДУХОВНОГО ЦЕНТРУ В ЗАРВАНИЦІ КІНЦЯ XX – ПОЧАТКУ XXI ст.

Стаття присвячена архітектурно-ландшафтному комплексу, збудованому на межі XX і XXI століть на території духовного центру в с. Зарваниця Тернопільської області. Простежено дотримання традиційних структур у сучасному культовому будівництві, визначено особливості творчої манери авторського колективу тернопільських архітекторів.

Ключові слова: ансамбль, традиція, Санктуаріум, архітектура, просторова структура.

Одним із відомих осередків духовно-християнської діяльності в Україні є Марійський духовний центр Зарваниця на Тернопільщині, що формувався впродовж тривалого історичного

періоду. На зламі XX і XXI ст. у Зарваниці був створений один із найкращих вітчизняних ансамблів, так званий Санктуаріум, де органічно поєднано архітектурні культові об'єкти й навколишній ландшафт. Однак згаданий ансамбль і досі залишається поза увагою мистецтвознавців, а дещо поверхова й розрізнена інформація про нього зустрічається, передовсім, у газетних статтях, тоді як актуальним є аналіз сучасного функціонування одного з духовних центрів українського народу, зокрема, і в художньо-мистецькому аспекті.

Архітектурна концепція новозбудованих сакральних споруд у Зарваниці базується на успішному інтерпретуванні багатой спадщини українського культового будівництва з використанням модерних засобів конструкції та сучасних будівельних матеріалів (залізобетон, сталь, скло). Аналогічний підхід використовували архітектори, що творили в середовищі української діаспори, зокрема, Радослав Жук, Юліан Ястремський, Юрій Ясинський.

Вичерпна фахова оцінка доробку новітніх тенденцій у галузі сакрального мистецтва висловлена при аналізі творів ікономалярства, мозаїки, фрескового розпису, храмової архітектури, виконаних за кордоном художниками, вихідцями з України. У цьому напрямі плідно працює відомий іконознавець і доктор мистецтвознавства, доктор філософських і доктор богословських наук Дмитро Степовик, який видав такі праці, як “Сучасна українська ікона: з іконотворчості Христини Дохват” [10] “Українська ікона. Іконотворчий досвід діаспори” [11], “Історія української ікони Х–XX століть”, де привернуто увагу до інтерпретування національних традицій у сучасному церковному мистецтві українців за кордоном [9].

Метою публікації є комплексне дослідження новітньої частини Марійського духовного центру в Зарваниці, розкриття стилістичних і образних якостей його архітектурних і ландшафтних компонентів, визначення авторської концепції колективу тернопільських архітекторів, яким удалося втілити свій проект наприкінці 1990 – на початку 2000-х років.

Будівництво сучасних духовних центрів, на зразок того, який недавно постав у Зарваниці, має аналоги у сфері релігійного життя української діаспори. Так, у 1960-х роках патріарх Йосип Сліпий заснував у Римі духовно-культурний центр поблизу вулиці Бочча, який включає новий кафедральний собор святої Софії, Український католицький університет імені папи Климента, будинки для Великої духовної семінарії св. Софії (для навчання юнаків, покликаних до священства) і Малої семінарії (для навчання українських дітей і підлітків). Для проектування й мистецького оздоблення центру кардинал Сліпий запросив відомих майстрів – італійського архітектора Лючіо ді Стефано, який спроектував собор й університет, італійського скульптора Уго Мацеї, українського художника Святослава Гординського, автора іконостаса й мозаїчних розписів в інтер'єрі собору, іконописця Ювеналія Мокрицького, що виконав ікони для іконостаса [3, с.6].

Новий духовний центр у Зарваниці, так званий Санктуаріум (буквально означає “особлива Божа присутність”), має вигляд архітектурно-ландшафтного комплексу, збудованого на околиці села, на терасі вкритої лісом гори. Його спорудженню передували відкритий у 1996 році конкурс за участю спеціального журі, куди входили представники духовенства й архітектори [2, с.11].

Імена благодійників і назви організацій, які допомагали будувати Санктуаріум, викарбовані на мармурових таблицях при вході до підземної церкви головного собору. Переможцями визнали співробітників творчо-виробничого підприємства обласної організації Співдружності архітекторів України “Тернопільархіпроект”: Михайла Нетриб'яка (автор проекту), Данила Чепеля, Анатолія Водоп'яна й Ігоря Гебура. Другу та третю премії отримали, відповідно, тернопільський архітектор Ігор Чулій і група архітекторів Національного університету “Львівська політехніка” [1, с.80].

У травні 1997 року відбулось урочисте освячення наріжного каменя та хреста на місці будівництва собору Зарваницької Матері Божої, сакральної та архітектурної доміант ансамблю. Цей акт відбувався після архієрейської Служби Божої в старій Святотроїцькій церкві в присутності декількох тисяч вірних і представників державної влади. Спорудження собору тривало протягом 1997–2000 років, а його урочисте освячення відбулося 22 липня 2000 р. за участю єпископів УГКЦ на чолі з помічником глави УГКЦ Кир Любомиром Гузаром, під час ювілейної прощі [15, с.7].

Лідія Квич. Ансамбль Марійського духовного центру в Зарваниці кінця XX – початку XXI ст.

Крім собору, на території Марійського духовного центру впродовж 1997–1999 рр. було зведено дзвіницю, здійснено благоустрій Хресної дороги, Співочого поля, створено скульптурну композицію “Ікона Зарваницької Матері Божої”. Відтак за планом було реконструйовано приджерельну каплицю, збудовано нову браму із церквою Благовіщення над нею, кілька каплиць, купіль св. Анни, реколекційний будинок при соборі, підземний перехід від собору до однієї з каплиць.

Головний собор Санктуаріума – це хрещата в плані хрестово-купольна споруда, завершена п'ятьма банями, однефна й безстовпна. Вона відтворює традиційну архітектурно-планувальну структуру в українському храмобудуванні, але підкреслено виразну з урахуванням сучасних вимог. Характерний розкритий висотний і підпорядкований вертикальному пориву динамічний простір, завдяки ступенево-ярусному розташуванню склепінь (рис. 1).

Рис. 1. Собор Зарваницької Богоматері.
Автор проекту М. Нетриб'як. 2000 р.

Архітектура нового собору в Зарваниці позначена чистотою форм, умілим володінням ритму та динамічно-геометричними формами. У ньому яскраво виявлено східну концепцію хрестово-купольного храму з вертикальною домінантою об'єму. Вузькі смуги вікон, ритмічно збагачуючи споруду, підкреслюють вертикальність собору, спрямованість його ліній, площин та об'ємів до бані. Об'єм будівлі компактний, зібраний. Його фасади розчленовані вертикальними тягами, які переходять в арки, що надають їй динамічності, нестримного руху вгору. Це враження підсилює пірамідально-ярусне групування склепінь, що завершується великим підбанником. Помітний висотноцентричний принцип організації простору, що є характерною рисою української культової архітектури.

Декоративними акцентами в строгій конструкції собору виступають вузькі вікна та мозаїчна композиція на фасаді. За силуетом, пропорціями, стрункістю й виразністю складових

об'ємів споруди, за впізнаваним рисунком куполів, загальною стриманістю й аскетизмом просторової організації собор постає одним із кращих зразків української культової архітектури сьогодення.

Собор Зарваницької Матері Божої домінує над рештою будівель за розмірами, за розташуванням і за значенням. Ця особливість є типовою для монастирських забудов в Україні другої половини XVII–XVIII ст. [12]. Прикметно, що в Зарваниці провідна роль собору збереглася в новому ансамблі монастиря. Дзвіниця як вертикальний акцент відіграє помітну композиційну роль, водночас підпорядковуючись храму (рис. 2).

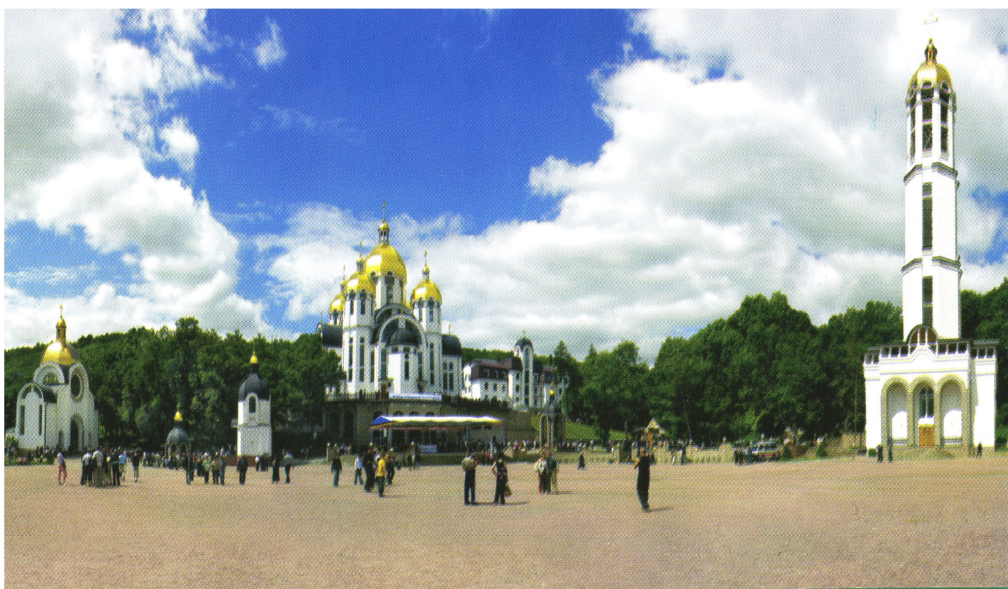

Рис. 2. Панорама Марійського духовного центру. 2000 р. Дзвіниця

Тут панує мотив півциркульної арки, підкреслюючи величну простоту й монументальну виразність бань. Переважання циркульних форм і сферичних поверхонь як в екстер'єрі, так і в інтер'єрі собору викликає асоціації з небесною відкритістю й широчінню. Впадає у вічі безпомилкова точність побудови, яка створює неповторну гармонію пропорцій.

Уся споруда собору вражає своєю монументальністю й водночас гармонією і легкістю мас, пропорційною довершеністю та світловою насиченістю внутрішнього простору. Сучасна риса – легкість, прозорість, естетизована каркасність, дзеркальні суцільні смуги віконних отворів.

Декор зовнішніх стін є вільною композицією схематизованих форм із застосуванням пілястр, антаблементів, ніш, профільованих карнизів, дугастих фронтонів. Активне за силуетом п'ятибаневе вінчання посилене арковими мотивами на фасадах.

Зовнішня висота будівлі, ураховуючи хрест, становить 34,8 м; найбільша висота внутрішнього простору – 28 м. Розміри за віссю захід–схід – 32 м, північ–південь – 29 м. Завдяки вдало вибраному місцю, п'ять позолочених чотирипелюсткових бань собору спостерігають паломники, які надходять з боку с. Сапової, уже за 4–5 кілометрів.

Винятковим за своїми високими художніми якостями є іконостас собору. На зразок іконостасів XIX ст. (іконостас Київського Святоволодимирського кафедрального храму), він виготовлений з біло-сірого мармуру. Його розписано у 2003 році в традиціях давнього українського сакрального живопису художником з м. Червоноград Володимиром Свідерським [15, с.7]. Іконостас в інтер'єрі собору Ікони Зарваницької Матері Божої є результатом вдалого синтезу малярства й різьби з архітектурою. У конструкції іконостаса також застосовано мотив арки із циркульним завершенням, що відповідає дугастих вигинам архітектури.

У двох вікнах північного нефа вмонтовано вітражі з повнофігурними зображеннями львівських архієпископів, митрополитів Андрея Шептицького та Йосифа Сліпого роботи Петра Кукурудзи з Тернополя.

Другим важливим елементом новозбудованого ансамблю є дзвіниця. Її чотириярусний силует став вертикальним акцентом комплексу Зарваницької Матері Божої. Структура дзвіниці

розвиває стару традицію ярусних вежоподібних споруд. Її висота з хрестом сягає 75 метрів. Дзвіниця завершується банею, внизу розміщені крипти, виставковий зал, музей, екскурсбюро, медпункт, крамниця тощо. П'ять її дзвонів, виготовлених у Дніпропетровську й у відомій лаврі Фальчинських у Перемишлі (Польща), поширюють на всю околицю милозвучний передрзвін [5, с.3].

Перший ярус дзвіниці прямокутний у плані (14x18 м). У його цокольному приміщенні розташовані два криптові зали. В одній із крипт у липні 2006 року було поховано єпископа Михайла Сабригу Тернопільсько-Зборівської єпархії, який своїм служінням спричинився до розвитку Зарваниці. Наступні три верхні яруси дзвіниці – восьмигранники в плані, а завершується вежа чотирипелюстковою банею із сигнатуркою та хрестом.

Між собором та дзвіницею було проведено регуляцію підземних вод. Тепер з викладених каменем стін тут витікає 30 струмків. Тому собор і дзвіниця композиційно пов'язані не лише з ландшафтом, але й між собою, розташовані на одній лінії, увиразнюють головну розпланувальну вісь ансамблю.

На місці старої мурованої в'їзної брами впродовж травня–липня 2000 р. була зведена нова, монументальна споруда висотою понад 6 м з трьома арковими отворами. На другому поверсі брами розташована надбрамна церква Благовіщення. Взірцем слугувала аналогічна споруда, збудована в 1037 р. князем Ярославом Мудрим над київськими Золотими воротами. Як сказано в літописі, “сей же премудрий великий князь Ярослав задля того спорудив церкву Благовіщення на воротах, щоб давати завше радість городу сьому святим Благовіщенням Господнім і молитвою Святої Богородиці та архангела Гавриїла” [4, с.74–79].

Фасади зарваницької брами оформлені масивними пілястрами, а прикметою надбрамної церкви є два круглі вікна діаметром 4 м і два менші, півкруглі. У 2008 році на двох зовнішніх піварках згаданої церкви з'явилися мозаїчні зображення архангелів Михаїла й Гавриїла у виконанні о. Євгена Андрухів, який студіював у Римі і є представником відомої мозаїчної школи Івана Рупніка (рис. 3).

Рис. 3. Панорама Марійського духовного центру. 2000 р. Дзвіниця

Акцентована в'їзна брама на територію Марійського центру зберігає давню символіку таких воріт і означає ворота Спасіння, тріумфу, нагадує про небесне заступництво й захист, уподібнює комплекс до міста, підкреслює його самодостатність.

Реконструкція приджерельної каплички проводилась у 2001–2004 роках на кошти жертводавців, зокрема Євгенії Піщорик-Швец з Торонто (Канада). Будівля каплиці восьмигранна в плані, збудована на високому цоколі, з банею та сигнатуркою. У центрі розміщений іконописний вівтар-триптих. Його складають копія Зарваницької Чудотворної Ікони Богородиці, обабіч якої – архангел Михаїл і св. Іван Хреститель, над нею – погрудне зображення Спаса Вседержителя. Вівтар виконаний у 1988–1989 рр. в іконописній майстерні Почаївської лаври та подарований зарваницькому Святотроїцькому храмові парохом львівської Преображенської церкви о. Володимиром Романчуком 10 квітня 1989 року.

У центрі присоборного молитовно-співочого поля, на штучному кургані у 2000 р. установлено скульптурну композицію Ікони Зарваницької Божої Матері. Її автори – тернопільські митці: архітектор Данило Чепель, скульптори Олесь Маляр і Дмитро Пилип'як. На півтораметровому п'єдесталі, між чотирма круглими колонами, розміщено мармурову стелу, на якій вирізьблено рельєфне повнофігурне зображення Богородиці з дитятком на руках. Рельєф виконаний з мармуру, видобутого в італійському кар'єрі “Біанка Караре” (Верона). Варто згадати, що із цього ж кар'єру взято мармур на спорудження в Києві пам'ятника св. Княгині Ользі. На тильному боці стели – хрест, а вся композиція увінчана короною, яка символізує одну з назв Зарваницької ікони – “Цариця Поділля”.

На захід від приджерельної каплички зведена ще одна. Вона квадратна в плані й постає у вигляді чотирьох цегляних стовпів, вільний простір між якими засклений. Баня каплички чотирипелюсткова, із сигнатуркою й хрестом. В інтер'єрі каплиці вміщено скульптурну постать монаха, що на колінах молиться перед чудотворною іконою (рис. 4).

Рис. 4. Каплиця монаха

На південний захід від собору зроблено підземний перехід. У його стінах є 5 півкруглих ніш, де згодом висітимуть репліки найвідоміших українських чудотворних ікон Пречистої Діви. Вихід на поверхню облаштовано в спеціально збудованій каплиці, притуленій південною стіною до пагорба. Силует каплиці перегукується з обрисами брами й надбрамної церкви.

До соборного комплексу належить також стадіон “Співоче поле” у вигляді амфітеатру під відкритим небом, зі сценою та лавками, розрахованими на 5000 глядачів, збудований на південно-західній околиці села, за річкою Стрипою. На березі річки, неподалік від брами, споруджено купіль св. Анни, де влітку проводяться оздоровчі купання хворих паломників. Вона постає як ротондоподібна споруда без стін: шістнадцять стовпів, що рівномірно розміщені за двома колами, підтримують 8 арок.

Біля купелі св. Анни навесні минулого року розпочато будівництво нової купелі хресто-подібної форми, значно більшої від купелі св. Анни. Вона модернізована, пристосована до за-нурення більшої кількості осіб і доповнена приміщенням для переодягання.

У 1991 р. було споруджено в Зарваниці Хресну дорогу, яка бере початок біля теперішньої дзвіниці й тягнеться горою до території студитського монастиря. На кожній із чотирнадцяти стацій стояла однотипна каплиця у вигляді стовпоподібної бетонної конструкції висотою 2 м з керамічним рельєфом на сюжет “Страстей Христових”. У зв’язку зі значними пошкодженнями кам’яних плит, стара Хресна дорога вже не підлягала реставрації, а тому у 2005 р., завдяки щед-рим жертвам прочан, стації були замінені новими, у яких художнім матеріалом послужив граніт. У повному обсязі було виконано 14 стацій. Хресна дорога закінчується штучним гротом, який символічно відтворює Гріб Господній, і каплицею Воскресіння Христового, шестигранної в плані споруди.

Дорога обладнана нічним освітленням і може використовуватися в будь-який добовий період. Від часу створення Хресної дороги нею безперервно групами й поодинокі йдуть люди, щоб знайти заспокоєння збентеженим душам у щирій молитві та смиренні.

Зарваниця – мальовниче подільське село, захищене з трьох боків пагорбами, які тримають на широких раменах густий ліс. Село підковою огинає, утворюючи своєрідний півострів, тихо-плинна річка Стрипа. В устрої й розплануванні Санктуаріума в Зарваниці простежується кілька особливостей, які споріднюють його з традиційними монастирськими комплексами: опануван-ня ландшафтної зони високої композиційної активності, взаємозв’язок із природним довкіллям, ієрархічна підпорядкованість об’єктів. Визначаючи структурний тип організації території ду-ховного центру в Зарваниці, можна констатувати його як павільйонний лінійний (фронтальний) тип [14, с.243].

Формування ландшафтної зони на базі природних форм рельєфу (гора, пагорб) має свої тектонічні особливості. Куполоподібний або конусоподібний пагорб максимально зв’язує комплекс з навколишнім лісом, у ньому майже відсутні замкнуті простори, пагорб разом з лі-сом творить суцільну видову “поверхню”. Панорама, яка розкривається з пагорба, має багато-сторонній або круговий характер. Хресна дорога на “узвишші” включає мережу доріжок, що мають вигляд спіралі або серпантину. Послідовне “читання” композиції починається внизу, бі-ля підніжжя, і закінчується на вершині – чітко вираженій природній домінанті, що сягає своєї кульмінації. Шлях угору – це своєрідний лабіринт страждань для тіла й піднесеності душі, через який має пройти паломник. Підйом на пагорб характеризує, насамперед, циклічність, по-ступовість і багатократність розкриття панорам довкілля. Чим вище, тим ближче до Бога, тим більший простір охоплює погляд, тим прекрасніший відкривається краєвид. Піднімаючись спіралевидним шляхом, серед лісу й скель, прочанин час від часу переключає увагу з відда-лених на близькі плани й на безпосереднє оточення дороги. Ліс створює природно закриті ді-лянки шляху, а місця з оголеними скелями “Білий камінь” відкривають панораму в найвигід-ніших точках огляду [8].

Собор на похилій площині організовує й визначає всю систему візуальних вражень – по-гляд ковзає з верхніх терас на нижні й далі, до підніжжя схилу. Піднімаючись з одного гори-зонтального рівня на інший, людський погляд увесь час спрямований на гору. При такому характері ландшафтно-планувальної схеми пейзаж сприймається як послідовна серія картин, із відчуттям ширяння в повітрі, змикання неба й землі, величності природи, яка є Божим тво-рінням. Похила ділянка має більше можливостей для розкриття пейзажу: з тераси собору від-кривається під різним кутом загальний вид Марійського Духовного Комплексу. Хресна дорога в Зарваниці розташовується на схилах пагорба у вигляді систем терас. Для зв’язку між тера-сами використовують доріжки у вигляді пандусів, сходи. Вирішальну роль у розплануванні схилу відіграють бордюри – чіткі переходи від плоских до похилих ділянок, викладені з плит поширеного в краї червоного пісковика (рис. 5).

Образ комплексу формують також зелені насадження, клумби, партери, вражаючі ланд-шафти навколишніх лісів на пагорбах, мальовничі береги річки Стрипи, яка саме тут утворює неповторну петлю й ніби оперізує довкола всю територію Марійського духовного центру [13].

Червоний теребовлянський камінь-пісковик, з якого вибудовані східці, бар'єри, тераси, вимощені доріжки й майданчики, привносить помірну й фактурну спорідненість між усіма компонентами ансамблю.

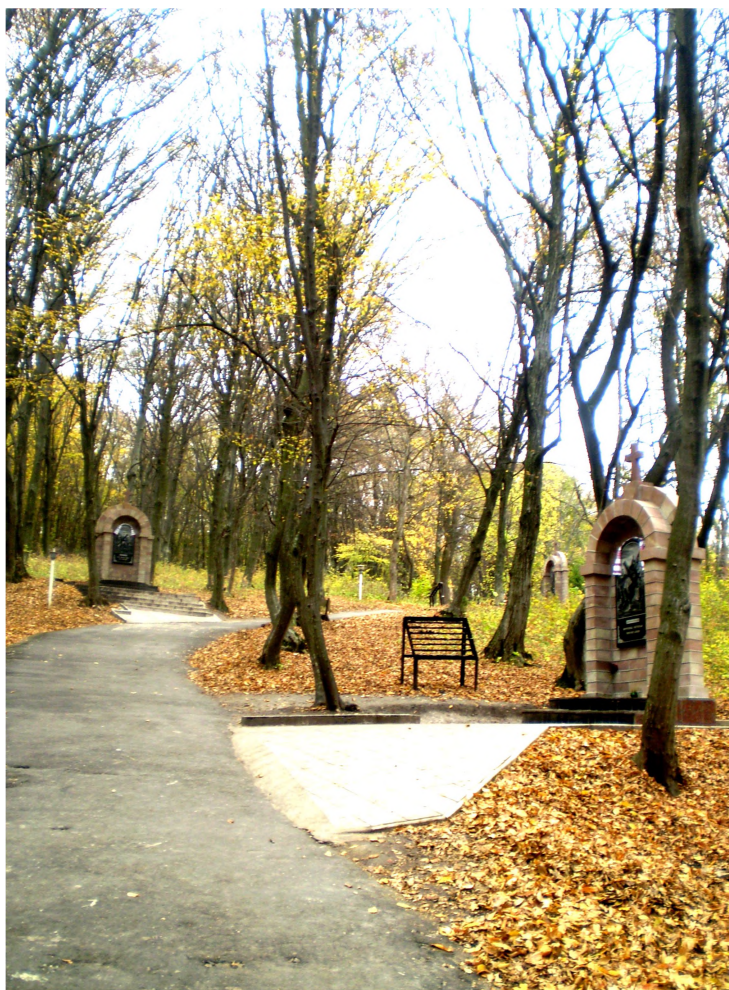

Рис. 5. Хресна дорога. Початок 2005 р.

Ландшафтна ситуація в Зарваниці зумовила нерегулярність планування цілого комплексу. Однак активне застосування архітектурних об'єктів симетричної структури (каплиці, альтанки, ротонди) вносить певний лад і впорядкованість.

Стосовно комплексу Санктуаріума зауважується модульне повторення абрисів усіх елементів ансамблю в різних формах: арки, силуету корони, сигнатурного завершення, ротондової форми. Ребриста форма куполів теж композиційно об'єднує більшість споруд комплексу.

Висновки. На межі XX і XXI ст. Марійський духовний центр Зарваниця доповнився новими об'єктами, позначеними новітньою тенденцією до модернізації сакральної архітектури, монументальних розписів, творів ікономалярства та вітражництва з дотриманням традиційних іконографічних схем та образності. На території монастиря було зведено комплекс, так званий "Санктуаріум", що складається з головного собору, дзвіниці та численних об'єктів архітектури малих форм (каплички, брама, ротонда-купальня, "стації" Хресної дороги).

Художній образ Санктуаріума позначений відголосками глибокої традиції національного храмового будівництва з його чистотою форм, висотно-центричним принципом організації простору, модульністю архітектурних форм. Це породжує впевненість у тривалості традицій, хоча споруди спроектовані з розрахунком на сучасні будівельні технології, які естетизуються авторами.

В устрої й розплануванні сучасного релігійного комплексу в Зарваниці простежується кілька особливостей, які споріднюють його з традиційними монастирськими комплексами минулих століть: опанування ландшафтної зони високої композиційної активності, взаємозв'язок із природним довкіллям, ієрархічна підпорядкованість об'єктів.

Мистецтвознавчий аналіз Санктуаріума в Зарваниці доводить, що його архітектурно-ландшафтний ансамбль, де використано кращі традиції сакрального мистецтва в поєднанні з новітніми архітектурними здобутками, є вагомим внеском в історію вітчизняного культового будівництва.

Подальше вивчення порушеної в статті теми пов'язане із запланованою розбудовою зарваницького комплексу, розширенням його ландшафтної зони й остаточним внутрішнім опорядженням культових споруд.

1. Андрушків Б. Зарваниця – святиня землі української / Б. Андрушків. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2000. – 192 с.
2. Бубній П. У вінок ювілею. Інтерв'ю з архітекторами Собору Зарваницької Матері Божої М. Нетриб'яком та Д. Чепелем / П. Бубній // Божий сіяч. – 2000. – № 7. – С. 11.
3. Власенко Д. Патріарх Йосиф Сліпий і українське мистецтво / Д. Власенко // Образотворче мистецтво. – 1992. – № 4. – С. 6.
4. Грушевський М. Історія України-Руси / М. Грушевський. – Львів : Каменяр, 1935. – 420 с.
5. Козак В. Новий храм у Зарваниці / В. Козак // Арка. – 2002. – № 4. – С. 3.
6. Куликівський А. Красивида та архітектурні пам'ятки / А. Куликівський // Тербовлянщина. – 1999. – № 2.
7. Сагайдак М. Зарваниця у духовному і художньому слові, спогадах і переказах / М. Сагайдак, П. Бубній. – Тернопіль : Збруч, 1993. – 112 с.
8. Смалига М. Історія міст і сіл Тербовлянщини / М. Смалига, Г. Кушнерик. – Тернопіль : Збруч, 1997. – 514 с.
9. Степовик Д. Історія української ікони Х – XX століть / Д. Степовик. – К. : Либідь, 1996. – 440 с.
10. Степовик Д. Сучасна українська ікона: з іконотворчості Христини Дохват / Д. Степовик. – К. : Мистецтво, 2005. – 304 с.
11. Степовик Д. Українська ікона. Іконотворчий досвід діаспори / Д. Степовик. – К. : Балтія Друк, 2003. – 160 с.
12. Сулик Р. Роль монастирів у поширенні дерев'яних хрестовокупольних храмів XVII–XVIII ст. / Р. Сулик. – Львів : Каменяр, 2001. – 185 с.
13. Тарас В. Монастирські сади Галичини / В. Тарас. – Львів : АФША, 2006. – 276 с.
14. Тимофієв В. Історія української архітектури / В. Тимофієв. – К. : Техніка, 2003. – 170 с.
15. Шподарунок Н. Народжується майбутність / Н. Шподарунок // Божий сіяч. – 2005. – № 7. – С. 7.

Стаття посвячена архітектурно-ландшафтному комплексу, побудованому на рубежі XX і XXI століть на території духовного центру в с. Зарваниця Тернопільської області. Прослідковано дотримання традиційних схем в сучасному культовому будівництві, визначені особливості творчої манери авторського колективу тернопільських архітекторів.

Ключевые слова: ансамбль, традиція, Санктуаріум, архітектура, просторовна структура.

The article is dedicated to an architectural and landscape complex, built at the turn of the 20th and 21st centuries on the territory of the spiritual center in the village Zarvanytsya, Ternopil region. The adherence to the Ukrainian traditional schemes in modern religious building has been observed. The peculiarities of creative style of Ternopil architects' team have been determined.

Key words: ensemble, tradition, Sanctuary, architecture, space structure.